

Јелена ИЛИЋ
Историјски институт
Београд

ЗЕМУНСКО СТАНОВНИШТВО ПРЕМА ПОПИСУ ИЗ 1776. ГОДИНЕ*

Апстракт: Рад је заснован на анализи пописа земунског становништва из 1776. године. Распоред и садржај пописних рубрика условили су начин на који су подаци груписани у проблемске целине и изложени. На основу добијених резултата могу се ближе представити демографске и имовинске прилике у граду – број, старосна и полна структура становника, струковна и верска припадност, стамбене прилике, земљишни и други поседи, као и висина годишњих пореских давања. У уводном делу приложен је историјски преглед са акцентом на демографском развоју Земуна у мирнодопском периоду од 1739. до 1788. године.

Key Words: Zemun, 18th century, 1776, military communities, Habsburg Monarchy, demography, contribution.

Земун је током прве половине XVIII века прошао кроз неколико етапа војно-политичког, демографског и економског развоја. У састав Хабзбуршке монархије ушао је после аустро-турског рата 1716–1718, а после 1728. године постао је седиште властелинства грофа Шенборна. Јужни део Срема је већ после аустро-турског рата 1737–1739. изгубио заштићени положај у залеђу. Тада је државна граница са Западне Мораве враћена на Саву и почело је формирање крајишта дуж ове реке, од тврђаве Раче до Земуна. У вези са новонасталим променама, насеље је 1743. званично добило статус крајишког, а до 1746. године завршен је и поступак разграничења цивилних и војних посела и размештање становништва у складу са њиховим опредељењем. Увођењем статуса привилегованог војног комунитета

* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства за науку и технолошки развој *Српско друштво од друге половине 17. века до краја Првог светског рата. Постојаност и промене* (Ев. бр. 147027).

1753, за Земун је завршен период бурних политичко-правних промена. Град је добио прилику да се у току већег дела друге половине XVIII века, све до последњег аустро-турског рата (1788–1791), развија на темељима својих повољних правних и геостратешких позиција, неометан од спољних војних и политичких притисака.¹

Пописи земунског становништва у периоду између 1736. и 1788. године сведоче о динамичном ширењу градске заједнице. С обзиром на то да су настајали ради евиденције домаћинства и њихових пореских давања, ови пописи и поред своје релативне бројности не пружају увек, ни подједнако исцрпно, податке о демографским и економским приликама у граду. Један од старијих сачуваних пописа Земуна под хабзбуршком влашћу спроведен је за потребе доношења Карловог урбара 1736. године.² У току ратних година и епидемије куге (1737–1739), а потом милитаризације ове области (1739–1745), демографска слика насеља и околине доста је измењена. Из овог периода доступан је само податак о насељености на основу опредељења земунских житеља о статусу приликом разграничења цивилних и војних насеља у Славонији и Срему 1743. и 1745. године.³ У време проглашења статуса војног комунитета, Магистрат је преузео обавезу да годишње пописује домаћинства и преписе доставља војним властима у Осијеку. Захваљујући магистратским пописима који су сачувани у низу за период од 1754. до 1762, стиче се увид у иначе слабо уочљиве годишње промене у погледу демографских и других градских прилика.⁴ Следећи сачувани магистратски пописи су тек из 1773, 1776. и 1787. године, а они за разлику од ранијих, спадају у ред опширнијих пописа становништва, имо-

¹ О историји Земуна у овом периоду: I. Sopron, *Monographie von Semlin und Umgebung*, Semlin 1890; П. Марковић, *Земун од најстаријих дана до данас*, Земун 1896; Ј. Ћелап, *Земунски војни комунитет (1717–1881)*, Споменик САНУ CXVII (1967), 1-105; Ж. Шкаламера, *Старо језгро Земуна I – историјски развој*, Београд 1966. За питање правно-статусних промена видети и: С. Гавриловић, *Обнова славонских жупанија и њихово разграничавање са Војном границом (1745–49)*, Зборник Матице српске за друштвене науке 25 (1960), 49-91; С. Гавриловић, *Властелинство Војка у Срему (1745–1766)*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду IV (1959), 1-31.

² Д. Поповић, *Срби у Срему до 1736. године*, Београд 1950, 155-163.

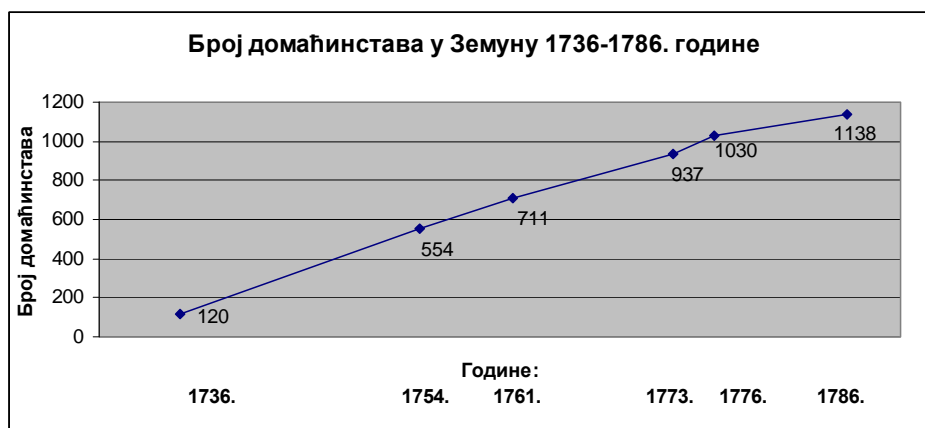
³ С. Гавриловић, *Обнова славонских жупанија*, 67.

⁴ Историјски архив Београда, Земунски магистрат, књ. 629 (1754/5); 630 (1755/56); 631 (1756/57); 632 (1757/58); 633 (1759/60); 634 (1760/61); 635 (1760/61); 636 (1761/62).

ЗЕМУНСКО СТАНОВНИШТВО ПРЕМА ПОПИСУ ИЗ 1776. ГОДИНЕ

вине и пореских давања.⁵ Осим тога, податке о земунском комунитету у овом периоду забележио је и Франц Штефан Енгел који је 1786. године описао, поред жупанијских, и територије крајишта Славоније и Срема.⁶

Основну и најбројнију групу пописаних чинила су кућевласничка домаћинства (*Haussasige*), различите етничке и верске припадности. Кућевласници су били стално насељене старешине домаћинстава, носиоци власничког права на некретнине, куће и земљиште. Њихов број стално је растао и поуздано је указивао на механички пораст становништва. Поред ове категорије, у пописима из периода 1754–1762. године, издвајана је и група подстанарских домаћинстава (*Zünnsleuthe*), као и посебни спискови циганских (*Zigeuner*) и јеврејских (*Juden*). Пописи настали после 60-тих година XVIII века (из 1773, 1776. и 1787) евидентирали су све кућевласнике у насељу у оквиру јединствене групе, а посебно су издвојена само нова подстанарска домаћинства (*Neue Zünnsleuthe*) и она насељена ван градских зидина (*Ausser der Stadt*). Да би се приказао тренд пораста градских домаћинстава, све ове категорије приказане су у збирним вредностима.

⁵ ИАБ, ЗМ, књ. 637 (1773); 870 (1776); 871 (1787). Напомињемо да, због оштећења, пописна књига за 1787. годину приказује делимичан број домаћинстава у насељу, због чега није коришћена приликом ове анализе.

⁶ Ф. Ш. Енгел, *Опис Краљевине Славоније и Војводства Срем*, Нови Сад 2003, 249-252. Енгелови подаци коришћени су као извор за демографске прилике у Земуну 80-тих година XVIII века.

Према резултатима пописа, између 1736. и 1754. године број домаћинстава се повећао више од четири пута, са 120 на 554, док је између 1754. и 1786. године удвостручен, са 554 на 1.138 домаћинстава. У периоду између 1776. и 1786. појавило се 108 нових домаћинстава, тако да је пораст од 10,48% био сразмерно нижи него пораст земунског домаћинстава у краћем периоду 1754–1761. (за 157 или 28,33%) или 1773–1776. (за 93 или 9,92%). Повећање броја домаћинстава забележено 70-их година, сведочи о томе да прилив новог становништва у насеље није завршен у раној фази развоја комунитета и да је тренд раста остао непромењен до 1787. године. Коначно, захваљујући Енгеловим подацима за 1786. годину, лако се уочава вишеструко боља насељеност војног комунитета Земун у односу на друге комунитете, са изузетком Карловаца.⁷

*

По својој садржајности попис из 1776. године далеко је испред старијих и на изванредан начин је најављивао епоху систематичнијих и исцрпнијих пописа јозефинске епохе. Пре свега, извор пружа податке о демографским приликама, који се могу груписати у неколико целина: о броју, полној и старосној структури популације, физичким карактеристикама појединаца, породицама и домаћинствима у оквиру група кућевласника и подстанара, верској и професионалној структури старешина домаћинстава. Поред ових, подаци се односе на имовину и сведоче о условима становања, поседима у земљи и стоци, као и висини пореских давања на основу којих се могу анализирати финансијске прилике грађана. Комбиновањем података, упоређивањем и стављањем у одговарајући контекст може се добити ближа представа о приликама у градским домаћинствима, имајући у виду да је Земун до седамдесетих година XVIII века постао у потпуности развијено насеље у свим демографским, привредним и организационим аспектима.⁸

⁷ Број становника у војним комунитетима Славонско-сремске крајине забележен у време састављања рукописа, 1786. године: Стара Градишка (1.490), Нова Градишка (536), Винковци (601), Брод (1.611), Митровица (911), Земун (4.470), Карловци (3.172), Буковац (558) и Петроварадин (1.865). Видети у: Ф. Ш. Енгел, *Опис*, 243–262.

⁸ ИАБ, ЗМ, књ. 870 (1776).

Године 1776. у Земуну је било 799 стамбених објеката – 783 у граду и 16 ван градских палисада. У неким од кућа су, поред власничких и сувласничких (871), становала и подстанарска домаћинства (159), тако да је у насељу било укупно 1.030 домаћинстава. Према резултатима пописа у њима је живело 3.918 становника, тако да је, у просеку, у једној кући било 4,9 укућана, а у једном домаћинству 3,8 чланова.

На основу података о површини атара земунске општине који је обухватао укупно 8.872 јутара или 5.101,4 ha (51,01 км²), може се израчунати густина насељености од 76,8 становника на км².⁹ Насељени и урбанизовани део општине био је концентрисан на свега неколико процената укупне атарске површине (2,7%), док је остатак територије био највећим делом искоришћен у пољопривредне сврхе. До овог периода градско језгро је већ било добрим делом искоришћено, а о његовом просторном ширењу сведочи и појава 16 домаћинстава ван градских палисада у години пописа.¹⁰

*

Земун је био под надлештвом Славонске генералне војне команде у Осијеку и Дворског ратног савета у Бечу, као и сва друга насеља у овом делу Крајине. У складу са војним и финансијским интересима власти, одрасла мушка популација која је носила војна, управна и власничка права и обавезе у насељу, била је разврстана према категоријама уобичајеним за војне пописе. О типизираној природи пописа сведочи и чињеница да су подаци убележени на штампаном обрасцу:

- Слободни стрелци (*Freyschutze*) – 1.020 немобилисаних, војно способних мушкараца (*Unenrolleirte*). Мобилисаних лица (*Enrolleirte*) није било, јер је привилегованим статусом комунитета предвиђено ослобођење од непосредног вршења војне службе. У групи слободних стрелаца нашли су се и полуинвалиди (*Halb-invaliden*) – 90 делимично физички способних

⁹ Просечна густина насељености у Северинској жупанији износила је 35,8 стан./км², Вараждинској 44,2, Загребачкој 35,7, Пожешкој 23,8, Вировитичкој 23,1, а у Сремској 32. Видети у: I. Erceg, *Stanje i struktura stanovništva u Hrvatsko-slavonskim županijama godine 1782*, *Starine JAZU* 59 (1984), 311.

¹⁰ О територији општине Земун: KAW, *Kartensammlung*, В IX а 906 А (1780); Л. Ђелап, *Земунски војни комунитет (1717-1881)*, 36; Ф. Ш. Енгел, *Опис*, 249-252. О урбанизацији видети у: Ж. Шкаламера, *Старо језгро Земуна I – историјски развој*, Београд 1966; М. Дабижић – Ж. Шкаламера, *Старо језгро Земуна – историјска урбана целина*, Земун 1967.

одраслих мушкараца. Евиденција о инвалидима је вођена у свим војним пописима јер је постојала могућност да се они са мањим телесним оштећењима успешно ангажују у посебним војним делатностима и хитним случајевима.

- Они који не врше војну службу (*Undienstbare*) – 665 физички здраве мушке деце (*Nachwuchs – Tauglicher*), 17 деце са инвалидитетом (*Nachwuchs – Invaliden*) и 44 потпуна инвалида (*Ganze invaliden*) без обзира на старост.

- Привилеговани (*Eximierte*) – 224 световна (*Weltliche*) и 10 духовних лица (*Geistliche*) која су због своје службе изузета од војних обавеза.

Све наведене категорије убројане су и у збир укупне ефективе (*Summa efective*) – 2.070 припадника. Имајући у виду да су се међу њима налазили мушкарци старији од 60, али и дечаци млађи од 15 година, па чак и одојчад, јасно је да су у њој исказани не само војно способни већ сви мушки житељи без обзира на старост, физичку способност и статус. Поред кућевласника и чланова њихових домаћинстава укупна ефектива је обухватала и 159 подстанара (*Inwohner*), 121 занатског шегрта (*Handwerkgesellen*), 11 слугу (*Knechte*), 4 свештеника (*Wirkliche Pfarrer*) и 134 „несесионирана“ (*Unsessionierte*). Појединци су могли да припадају различитим категоријама истовремено. Тако су подстанари били уједно и несесионирани (без земљишног поседа), док су у привилегована световна лица (ослобођена од пореских давања и војне службе) убројане и слуге и шегрти.

Старосну структуру могуће је приказати само за мушки део популације, а подаци сведоче о „младости“ овог дела становништва. Учешће дечака до 15 година износило је 34,1%,¹¹ док су радно и репродуктивно способни мушкарци између 15 и 40 година старости чинили 45% укупне мушке популације. У целини гледано, у Земуну је било 80% житеља са мање од 40 година живота. Због послова које су обављали, и шегрти и слуге су, највероватније, припадали млађем и виталнијем делу градске популације. Повољни правни и геостратешки положај стимулисали су младо, покретљиво и најчешће сиромашно становништво да се у већем броју насе-

¹¹ Процентуално учешће подмлатка (до 15 година старости) од 35–38% у укупној мушкој популацији, прихваћено је као демографска константа у XVIII веку. Видети у: А. Koroknai, *Problemi zadruge u Podunavskoj i Potiskoj granici (1686-1723)*, *Istraživanja* 3 (1974), 62.

ЗЕМУНСКО СТАНОВНИШТВО ПРЕМА ПОПИСУ ИЗ 1776. ГОДИНЕ

љава у Земуну. При томе, највећи део овог мобилног и несталног слоја чинили су мушкарци који су у зрелим годинама заснивали своје породице.

Табела 1: Старосна структура мушке популације у Земуну 1776. године

Године старости	Број мушкараца	Учешће у укупној мушкој популацији
0-1	36	1,9
1-5	187	10,3
5-10	200	11,0
10-15	199	10,9
15-20	150	8,2
20-25	165	9,1
25-30	176	9,7
30-35	197	10,8
35-40	130	7,1
40-45	125	6,9
45-50	87	4,8
50-55	51	2,8
55-60	42	2,3
60-65	35	1,9
65-70	15	0,82
70 >	16	0,88
		4,1%
		44,9%
		16,8%
		2,7%
		0,9%

Жене нису биле носиоци имовинских (осим удовица) или војних обавеза и права, због чега им пописивачи нису поклањали превише пажње. У попису се не могу пронаћи подаци о њиховим именима, годинама старости и другим појединостима, осим података о укупном броју и брачном статусу. Припадница женског пола било је укупно 1.848, а разврстане су у две пописне категорије – 1.080 удатих и удовица (*Verheuratete und Wittwen*) и 768 неудатих (*Ledige*). Удате жене и удовице чиниле су 58,44%, а неудате 41,55% од укупне женске популације. За разлику од прецизније пописаних млађих мушкараца у оквиру категорија неожењених и дечака до 15 година старости, категорија неудатих жена била је збирна и подразумевала је и девојчице млађе од 15 година.

Жене су чиниле 47,16%, а мушкарци 52,83% земунске популације. Мање учешће жена од мушкараца у укупној популацији био је широко распрострањена појава, а у Земуну је, у складу са тим, на 1.000 мушкараца долазило 890 жена.¹²

¹² Према државном попису из 1782. године на 1.000 мушкараца долазиле су 972 жене. У Вараждинској жупанији тај однос износио је 50,43% и 49,57% у корист мушкараца, у Загребачкој 50,42% и 49,58%, у Пожешкој 52,33% и 47,67%, Сремској 52,13% и 47,87%, у Вировитичкој 51,47 и 48,53%, а у Истри 51,82% и 48,18% у корист мушкараца. Видети у: А. Koroknai, *Problemi zadruga u Podunavskoj i Poti-*

*

У збир земунских домаћинстава урачунате су и јединице на челу са 34 самца (13 кућевласника, 10 подстанара и 11 домаћина ван градских палисада) и 130 брачних парова без деце (68 кућевласничких, 60 подстанарских и два ван градских палисада). Осим тога, убележено је и 115 домаћинстава у којима су удовице преузеле старешинство као имовински носиоци (11,16% свих домаћинстава), иако су се у њима могли наћи и одрасли мушкарци. Ради тачне евиденције пореских обвезника водило се рачуна о уписивању нових мушких чланова у домаћинствима – укупно 19 зетова, 16 усвојених, 31 пасторак и седам дечака у статусу штићеника. На основу података о природи њиховог придружења, стиче се тачнији увид у породичну структуру земунских домаћинстава.

Војне власти су се посебно интересовале за физичку способност мушких становника. Из овог разлога, формулације о телесним оштећењима појединих житеља биле су описно наведене, а пописивачи су разликовали три степена инвалидитета – полуинвалиде, инвалиде и потпуне инвалиде. Иако је 151 мушкарац имао неко телесно оштећење, у рубрикама појединих домаћинстава може се наћи 85 оних уз чије је име забележен и тачан опис инвалидитета. Већина напомена овог типа односила се на лакше недостатке вида и слуха (*halbblind* – 16; *blind* – 2; *gehorlos* – 9; *hat fehler in Augen* – 2), „тешке“ и хроничне болести (*hat die schwere krankheit* – 3; *immer kranklich* – 8) или је означавала старије и физички слабије (*alt und schwach* – 1; *altes halber* – 5, лица од 67, 70 и 82 године старости). Постоје и белешке о телесним недостацима попут хромости, погурености, сакатости или неодређеног „телесног дефекта“ (*krump* – 8; *bucklet* – 5; *estrupiert* – 6; *hat eines leibes Schaden* – 8; *hat leibes defect* – 1), па и у вези са епилепсијом (*hinfallende krankheit* – 3) или шлогом (*vom Schlaag getroffen* – 1). Међу полуинвалидима, белешка „сметени“ (*verwihrt* – 3) односила се, највероватније, на оне који су били ментално оболели.

На основу података о новорођенима и умрлима може се делимично реконструисати однос наталитета и морталитета за мушки део популације. У пописним рубрикама издваја се укупно 126 имена умрлих мушкараца свих старосних доби, и са друге стране, 78 имена новорођене деце. Може се претпоставити да се уписивањем ових напомена исказивало промењено

ској граници, 63; I. Erceg, *Stanje i struktura stanovništva u Hrvatsko-slavonskim županijama*, 310-311.

ЗЕМУНСКО СТАНОВНИШТВО ПРЕМА ПОПИСУ ИЗ 1776. ГОДИНЕ

стање у односу на последњи спроведени попис, те је број умрлих мушкараца био за 48 већи од броја рођених у последњој години. Бројност ових података наводи на закључак да су умрли и новорођени чланови домаћинства прилично поуздано и редовно бележени у току пописног поступка.¹³

*

Иако су се до сада наведени подаци односили на сва земунска домаћинства, подстанарска заслужују да буду издвојена у оквиру посебне социјалне и економске групе. Подстанари су закупљивали делове стамбених објеката (*im züins*) кућевласника. У подстанарским домаћинствима живело је укупно 373, односно просечно по 2,3 члана. Укупну мушку популацију чинило је 205 чланова, а највећи број припадника био је старости од 15 до 40 година (54,13%). Од 159 уписаних старешина, 49 је имало још једног мушког члана породице – синове до 15 година и у три случаја – браћу до 20 година старости. Убележено је 168 жена, међу којима 118 удатих и удовица и 50 неудатих. Учешће мушкараца у домаћинствима износило је 54,95%, а жена 45,04%. У групи је било 10 самаца (6,28%), 60 брачних парова без деце (37,73%) и 89 породица са подмлатком (55,97%).

Табела 2: *Старосна структура мушких чланова у подстанарским породицама 1776. године*

Године старости	До 15	15-30	30-40	40-50	50-60	60-70
Број мушкараца	58	51	60	24	10	4
Учешће у групи	26,82%	24,87%	29,26%	11,7%	4,87%	1,95%

Породице у закупљеном стамбеном простору припадале су маси скорије досељеног и сиромашнијег становништва у насељу, али са одређеним извором прихода и каткад неким обликом имовине. Велика разлика између удела мушкараца и жена у групи подстанара, сведочи о већој покретљивости мушкараца у овом статусу. На основу значајног броја присутних самаца и брачних парова без деце може се закључити да су подстанари касније заснивали породице, због чега је учешће подмлатка у мушкој популацији подстанарских домаћинстава било далеко испод просека (26,82%).

¹³ Све до средине 19. века главна карактеристика градске демографије у Европи је већа стопа морталитета од наталитета, а то је, без сумње, било у вези са механичком природом пораста броја становника (P. Chaunu, *Civilizacija klasične Evrope*, Beograd, 1977, 542).

За разлику од подстанара који су били закупци, слуге и шегрти су дописивани уз остале чланове домаћинства као њихови придружени чланови. С обзиром на то да су спадали у категорију изузетих од пореских и војних обавеза, подаци о њима нису вођени, осим у погледу броја.

*

Према збирним подацима пописа за мушки део популације, у Земуну је 1776. живело 1.633 православних, 406 римокатоличких житеља, 30 Јевреја и један „акатолик“ (протестант). Верску структуру је, према томе, чинило 78,99% чланова православне, 19,61% римокатоличке, 1,44% јеврејске и 0,04% протестантске заједнице. Прихватајући чињеницу да се верска припадност чланова унутар домаћинства поклапала, приказана верска структура може се, уз мања одступања, применити и на целокупно становништво у години пописа.

Међу православнима већину су чинили Срби, али поред њих било је и Грка, Цинцара и Цигана, док се, на основу имена римокатолика, може говорити о онима немачког и ненемачког порекла. Јевреји су били толерисани и малобројни, а у рубрици о „акатолицима“ убележена је само једна особа.¹⁴ Православну веру исповедало је 840 (718 кућевласничких и 122 подстанарска), римокатоличку 180, а јеврејску 10 домаћинстава. С обзиром на то да одређивање етничке припадности на основу имена није поуздан метод, разликовање етничког порекла унутар истих верских заједница није увек ни једноставно ни могуће, а нарочито међу припадницима српских, грчких и цинцарских домаћинстава. Примера ради, поуздано се може идентификовати само 23 цинцарских старешина, али је било и оних чија припадност није поуздано утврђена.¹⁵ Римокатоличка домаћинства су чинила 92 немачког порекла (81 кућевласничких и 11 подстанарских), док је оних ненемачког порекла, судећи према именима, било 88 (65 кућевласничких и 23 подстанарска). За седморицу јеврејских кућевласника је из-

¹⁴ Георгије Тикац – један од 16 домаћина "ван града", 39 година старости, надничар, без породице, са само јутром оранице у поседу – „акатолик“.

¹⁵ Већи број цинцарских старешина-трговаца био је присутан у статусу "турских поданика", тј. привремено присутних поданика Османског царства, који нису евидентирани у редовним пописима земунских домаћина, већ у посебно вођеним списковима. Њихов број био је и неколико пута већи од броја трајно насељених Цинцара, а по правили су били трговци. Примера ради, године 1787. у Земуну је боравило 52 турска поданика цинцарског порекла (ИАБ, ЗМ, књ. 1080 - *Conscription der Türken und türkischen Unterthanen mit Ende Oktobri 787*).

ричито назначено да су привилегију боравка у Земуну уживали још од 1753. године, а у оквиру њихових домова налазила су се и три подстанарска домаћинства.

На основу 40-ак презимена може се одредити место порекла или правац из кога су се неки житељи Земуна доселили, попут Сланчанин (*Slancsanin*), Винчанин (*Vincsanin*), Борчанин (*Borcsanin*), Добановчанин (*Dobanovcanin*), Вишњичанин (*Vischnicsanin*), Белегишанин (*Belegischannin*), Губеревчанин (*Guberevczanin*), Бољевчанин (*Bolefczanin*), Црногорац (*Schernogoratz*), Умчанин (*Umczanin*), Црвеничанин (*Czervenincsanin*), Барајевац (*Barajevaz*), Поречанин (*Porecsanin*), Карловчанин (*Carlovsanin*), Батајничанин (*Batainizanin*), Рогачанин (*Rogaczanin*), Жарковац (*Scharkovaz*), Панчевчанин (*Pancsevcsanin*), Ропочевац (*Ropocsevacz*), Топличанин (*Toplicsanin*), Тополовчанин (*Topolovcsanin*), Голубинчанин (*Golubincsanin*) и др, а на сличан начин издвајају се и *Bugarin* (три) или *Erdelian* (један). С обзиром на то да је овим типом презимена или надимака означавано порекло дошљака, може се претпоставити да су топоними у њиховим основама били добро познати земунској средини. У питању су места везана за територију Србије, Срема и Баната, и то претежно непосредну околину Београда.

*

Старешине и одрасли чланови домаћинства су према свом занимању пописани у оквиру категорија занатлијских мајстора (*Meister von Profession*) и "осталих" (*Sonstige*). У попису су наведени надничари (301 или 29,22% свих домаћинства), занатлије (203 или 19,70%), земљорадници (84 или 8,15%), трговци (77 или 7,47%), посада на лађама (79 или 7,57%), крчмари (28 или 2,71%), они који превозе робу (*fuhrmann* – 8 или 0,77%), поправљају бродове (*schopper* – 7 или 0,67%), пеку ракију (*brandweinbrenner* – 4 или 0,38%) и сточари (6 или 0,58%). На основу ових података може се реконструисати заступљеност и разноврсност делатности, односно природа пословне понуде и потражње у граду.

Међу трговцима је било 59 кућевласника, шест подстанара и 12 придружених чланова домаћинства, сродника или пословних партнера. У професионалном погледу, могу се издвојити трговци на велико (50) и мало (20), а поред њих и трговци специфичном робом – брашном (1), дрветом (2), посуђем/грнчаријом (2) и бакалуком и лековима (*materialist* – 2). Већином су били Срби, а у мањем броју Грци или Цинцари (најмање 18). Поред

три Јеврејина, у овој професији убележен је само један немачки римокатолик – гроф Родерик Штаремберг, концесионар на трговину са Османским царством који је живео у Венецији.

Крчмари су припадали слоју имућнијих, иако су четворица закупљивала стамбени и пословни простор. Међу крчмарским домаћинствима било је 24 православна, од којих три цинцарска, и два немачка и два јеврејска домаћинства. У сродну професију убрајају се и пецари – они који пеку ракију или су власници казана, немачког (2) и јеврејског (2) порекла.

Већина занатлија се бавила израдом одеће и обуће (кројачи 52, обућари 7, опанчари 4, чизмари 12) или 36,94%, а затим, струкама у вези са прехраном становништва (рибари 52, пекари 7, месари 3 и пивар 1) или 31,03% свих занатлија. Јасно се издвајају најзаступљенија градска занимања кројача и рибара. У кожарске занате убрајамо седларе (2) и ћурчије (20), који су чинили 10,83% свих занатлија. Грађевинским делатностима бавили су се тесари (5), столари (2), зидари (2) и топионичар (1), са уделом од 4,92% свих занатлија. Мајстори који су обрађивали метал, попут обручара (7), ковача (6), бравара (1), гвожђара (1) и златара (1) чинили су 7,88% свих занатлија. У остале се убрајају сапунције (7), бербери (4), ужари (2), лончар (1), стаклар (1), колар (1), и часовничар (1), са уделом од 8,37%. На челу 203 занатлијска домаћинства налазило се 149 православних (73,39%), 54 римокатоличка (26,60%) и један јеврејски занатлија.

Сваки кућевласник у Земуну је располагао неким типом земљишне парцеле (барем окућницом), а већина је обрађивала земљу за сопствене потребе без обзира на природу свог примарног занимања. Ипак, може се издвојити професионални слој земљорадника у који су убројани земљорадници у ужем смислу (*ackersmann* – 79) и четворица воћара и један баштован. Сви су били православне вероисповести, а њихова домаћинства многочлана (5-22 члана). Поред земљорадника, пољопривредом су се професионално бавили и малобројни „сточари“ (6), од којих су четворица били власници стада оваца (*schaafher*), а двојица чувари крупне стоке (*vieh-halter*).

Судећи према имовинским показатељима, социјално и економски најнижем слоју припадали су надничари, чланови посаде на лађама и шопери. Групи надничара припадало је више од четвртине старешина домаћинства у насељу, који нису поседовали неку врсту струковних знања и вештина, нити пословног капитала и профита. О њиховом лошем социјалном положају сведочи и чињеница да је 63 надничара и 12 лађара заку-

пљивало стамбени простор. У групи превозника и шопера био је само један подстанар, а осим тога припадали су римокатолицима ненемачког порекла.

У групи подстанарских домаћинстава евидентирано је 63 надничара (39,62% свих подстанара), 13 лађара и један шопер, неструковних и социјално нижих представника. Занатлија-подстанара било је 34 (21,38%), и то, седам кројача, шест чизмара, три ћурчије, по један циглар, ужар, колар, обручар, часовничар, тесар, бравар, ковач, опанчар, обућар, берберин, топионичар и златар. У другим професијама били су малобројни – само шест трговаца, три крчмара, четири земљорадника и један овчар. Било је и 16 подстанарских старешина које се не могу сврстати у групе неких од поменутих занимања, у које спадају и једна удовица, ортак, музикант, келнер и сл.

Млађи чланови појединих домаћинстава могли су се наћи у служби или на подучавању у другим местима. Тачна места боравка наведена су само за 12 младића – двојица су службовала у Панчеву и Угарској, а по један у Темишвару, Сент Миклошу, Карловцима, Војки, Банату, Вуковару, Божанији, Новом Саду. Подаци овог типа, по свему судећи, навођени су спорадично.

*

У својству кућевласника убележени су и службеници у различитим градским и државним службама. У години пописа највишу службу градског судије, вршио је Марко Николић, док је служба синдика (нотара) припадала Јохану Пителу, а служба писара Ернесту Веглингу. Држава је задржала управу у коморским установама за царину и со, поштанској станици, контумацу, као и војни надзор. Надзорници контумаца били су Михаел Панчели и Јошо Кулунцић, стражари на капијама контумаца Јозеф Хилебранд и Јохан Георг Штигхафер, док су службеници у контумацу били Матиас Талер и Ференц Константиновић. Поштански службеник био је Антон Војчек, а службеници царине Јохан Штатмахер и Матија Јанковић. Из градског буџета плаћани су и градски апотекар Елиас Хаубентехнер и хирург/ранар Франц Гзел. О јавној безбедности старала су се петорица пандура на буџету Магистрата, а заповедник градске страже био је Сима Николић. Пореских давања су у потпуности били ослобођени градски судија у години мандата, градски синдик као вишегодишњи службеник и пандури у време вршења службе. Остали су плаћали порез на имовину, па и главарину.

Православни свештеници – протопоп Василије Остојић и пароси Јован Вретић и Давид Георгијевић, као и римокатоличка духовна лица - парох Георг Адам Битнер (*Juraj Adam Büttner*) и фрањевачки капелан (без уписаног имена), били су у потпуности ослобођени пореза. Са друге стране, петорица православних капелана и црквени служитељ изузети су од плаћања главарине, али не и од пореза на имовину. Учитељ православне школе био је Георгије Спида, са породицом, кућом и имовином на коју је плаћао порез. Немачки учитељ, Франц Мајер, са својом породицом становао је у католичкој школи.

Од јавних објеката у попису је убележена зграда Магистрата и неколико објеката у власништву црквених општина. Градска већница (*Stadt Haus*) је имала 13 соба и била уписана под бројем 1, а као зграда градске управе била је ослобођена пореза. У њој је становао градски синдик Јохан Пител. На основу белешке о томе да се већница некада налазила под бројем 72, претпостављамо да је изграђена непосредно уочи овог пописа.¹⁶ У години пописа постојале су две цркве у граду – православна црква Св. Николе и римокатоличка црква Деве Марије. Римокатоличка општина је била надлежна за школу и болницу са 4 собе и 2 кухиње. Православне установе истог типа биле су болница са 4 собе и кухињом, школа са 2 собе и кухињом и објекат у коме су становале две старије жене које су одржавале ред и чистоћу за потребе црквене заједнице. У складу са значењем термина *hospital* у XVIII веку, болнице црквених општина означене су као милосрдне установе са карактером склоништа, због чега су биле ослобођене пореза (*als milde Stiftung frey*). Јеврејска заједница је у свом власништву имала три објекта – школу, кућу у којој је живео ритуални месар (шахтер) са породицом и један објекат без назначене намене.

*

У години пописа у Земуну је било 799 кућа које је у просеку настањивало 4,9 укућана. У њима се налазило укупно 1.418 соба, 196 радњи и дућана, 973 кухиње, 250 подрума и 1.056 стајских места за коње. Једна ку-

¹⁶ У документу из 1773. године расправљано је о проблему нових просторија Магистрата. Видети у: Т. Ж. Илић, *Београд и Србија у документима архиве Земунског магистрата од 1739. до 1804. године*, Књига I (1739-1788), Београд 1973, 353-355 (док. бр. 153, а / 1773). У литератури се као година изградње прве зграде Магистрата наводи 1774. Видети у: Ж. Шкаламера, *Три зграде Земунског магистрата*, Рад војвођанских музеја 14 (1965), 98-101.

ЗЕМУНСКО СТАНОВНИШТВО ПРЕМА ПОПИСУ ИЗ 1776. ГОДИНЕ

ћа је, према томе, представљала стамбени простор са једном до две собе и кухињом, у чијем се економском делу налазило барем једно стајско место за коња. Свака трећа кућа имала је подрум, а свака четврта радњу.

Куће су могле да буду у власништву или закупу већег броја домаћинстава, а унутар њих и већег броја породица. По правилу је број соба, кухиња, подрума и стајских места, уписиван искључиво за власничко домаћинство, никада и за део куће „под закупом“. Приликом анализе стамбеног фонда треба имати у виду да је једно подстанарско домаћинство, у просеку, боравило у свакој петој кући у Земуну, а да је поред њих било и стотинак придружених чланова домаћинстава – шегрта и слугу. Како је у већини кућа у просеку убележена по једна до две собе и кухиња, поставља се питање практичних услова смештаја и заједничког живота већег броја укућана, имајући у виду сродничке или несродничке везе између чланова унутар домаћинстава. Године 1776. у Земуну је било 1.030 домаћинстава на која је просечно долазио стамбени простор од 1,37 соба, 0,19 радњи, 0,94 кухиње, 0,24 подрума и, уз то, 1,02 стајска места за коње.

Табела 3: Структура стамбеног простора у кућама појединих професионалних група

	Трговци	Крчмари	Пецари	Занатлије	Надничари	Земљорадници
Кућевласници	59	24	4	169	218	80
Собе	177	70	13	294	256	96
Кухиње	84	40	6	188	211	96
Подруми	51	21	4	75	27	14
Радње	50	23	1	48	8	5
Стајска места за коње	177	81	18	267	128	58

Социјалне и економске разлике између домаћинстава појединих професионалних група могу се сагледати и на основу стамбене структуре. У трговачким домовима радње су се налазиле у 35 кућа (59,32%), подруми чак у 51 (86,44%), а стајска места за коње уз 32 куће (54,23%). Величина 169 занатлијских домова била је скромнија. Радње су се налазиле у свега 48 (28,40%), подруми у 75 (44,37%), а стајска места за коње уз куће 58 занатлијских домаћинстава (34,31%). Најједноставнију структуру станова имало је 80 земљорадничких кућевласника, па су подруми убележени у

поседу свега 14 (17,5%), а стајска места у 25 кућа (31,25%). У крчмарским кућама се због природе делатности налазио највећи просек појединих типова просторија од 2,91 соба, 1,43 радње, 1,66 кухиња, 0,87 подрума и 6,75 стајских места за коње, док је у поседу надничарских домаћинстава просечно било 1,17 соба, 0,96 кухиња, 0,12 подрума, 0,03 радњи и 0,58 стајских места за коње.

*

Према збирним подацима пописа земунски грађани су располагали са укупно 6.142 јутра ораница, 1.177 јутара ливада, 294,3 јутара винограда, 450 јутара општинских пашњака, односно укупно 8.014 јутара обрадивих површина.¹⁷ Треба имати у виду да су власници земљишта били уједно кућевласници (871), док је у групи подстанара земљишни посед забележен само у пет од укупно 159 домаћинстава. Просечни земљишни посед кућевласничких домаћинстава обухватао је 7,05 јутара ораница (4,05 ha), 1,35 јутара ливада (0,77 ha), 0,33 јутара винограда (19 ари), 0,51 јутара општинских пашњака (29 ари), или укупно 9,20 јутара земље (5,29 ha) – не разликујући се од просечног поседа домаћинстава сеоских насеља.

У групи кућевласника убележено је укупно 769 оних са поседом ораница (88,28% од укупног броја кућевласника), 535 власника ливада (61,42%) и 476 власника винограда (54,64%). Пашњаци и шуме биле су у општинском власништву, доступне свим грађанима.

Оранице у поседу појединих домаћинстава обухватале су површине од $\frac{1}{4}$ до $45 \frac{1}{2}$ јутара. Међутим, имајући у виду да је приближно трећина домаћинстава располагала површинама од свега $\frac{1}{4}$ јутра (14 ари), може се претпоставити да су ове парцеле иако уписане као оранице, заправо, биле окућнице – земљиште непосредно уз кућу које је, такође, обрађивано. Највеће оранице припадале су земљорадничким домаћинствима – од 21 до 45 јутара, а ова домаћинства су имала и највећи број чланова – од 9 до 21 укућана. Домаћинства власника нешто мањих обрадивих површина од 15 до 21 јутра, такође су имала већи број чланова од 4 до 11 укућана. По свему судећи, слој земљорадника у градском насељу издвајао се професионално, социјално и економски.

¹⁷ Рачуна се да клафтер или четворни хват износи $3,59 \text{ m}^2$, а јутро 1.600 клафтера или 0,57 ha. Видети у: М.Влајинац, *Речник наших старих мера – у току векова*, I–IV, Београд 1961–1974.

ЗЕМУНСКО СТАНОВНИШТВО ПРЕМА ПОПИСУ ИЗ 1776. ГОДИНЕ

Табела 4: *Власничка структура ораница у Земуну 1776. године*

Површине ораница	Број власника	Површине ораница	Број власника
¼ јутра	235 (30,55%)	4 јутра	1 (0,13%)
½	76 (9,88%)	4 ½	1 (0,13%)
¾	7 (0,91%)	6 ¼	110 (14,03%)
1	17 (2,21%)	6 ½	8 (1,04%)
1 ¼	1 (0,13%)	7	1 (0,13%)
2 ¼	2 (0,26%)	9 ¼	22 (2,86%)
3	1 (0,13%)	9 ½	5 (0,65%)
3 ¼	215 (27,95%)	10-20	49 (6,37%)
3 ½	10 (1,30%)	20-45	6 (0,78%)
3 ¾	2 (0,26%)	Укупно	769

Парцеле ливада забележене су код 535 кућевласника (67,42%) из чега следи да је просечна површина под ливадама у овим домаћинствима заузимала 2,28 јутара. Највеће и најмање површине ливада обухватале су од ¼ јутра до 17 јутара. Чак 516 власника (96,16%) располагало је ливадом површине мање од 5 јутара (2,85 ha). Док су власници највећих ораница образовали посебан слој земљорадника, власници највећих ливада припадали су другим професионалним и социјалним слојевима – били су занатлије, пре свега месари, крчмари, трговци, а тек потом земљорадници.

Табела 5: *Власничка структура ливада у Земуну 1776. године*

Површине ливада	Број власника
¼ јутра	5 (0,93%)
¼ - 1 јутра	11 (2,05%)
1-2 јутра	221 (41,3%)
2-3 јутра	203 (37,94%)
3-4 јутра	22 (4,11%)
4-5 јутара	44 (8,22%)
5-10 јутара	25 (4,67%)
10-17 јутара	4 (0,74%)
Укупно:	535

Винограде је имало тек нешто више од половине кућевласника. Обухватили су површине од ¼ јутра (0,14 ари) до 12 јутара (6,9 ha) по до-

маћинству.¹⁸ Посматрано из угла технолошких могућности узгајања вино-
ве лозе и производње вина у XVIII веку, површине винограда од неколико
десетина ари до половине хектара нису биле занемарљиве. Највеће повр-
шине винограда од око 4 јутра (2,5 ha) до 12 јутара (6,9 ha) биле су у вла-
сништву четворице домаћина – чизмара, трговца, капелана и пивара. По-
сед великих парцела винограда није био карактеристичан за земљорадни-
ке, већ за уносније професије појединих занатлија и трговаца.

Табела 6: *Власничка структура винограда у Земуну 1776. године*

Површине винограда	Број власника
¼ јутра	150 (31,51%)
½	183 (38,44%)
¾	61 (12,86%)
1	42 (8,82%)
1 ¼	12 (2,52%)
1 ½	11 (2,31%)
2-3	10 (2,1%)
3-4	3 (0,63%)
4-5	2 (0,42%)
9	1 (0,21%)
12	1 (0,21%)
Укупно	476

Пашњаци су убележени уз имена четворице домаћина, у површини
од по 100–150 јутара (57,5 ha). Пашњаци и шуме су спадали у општински,
заједнички део атара, доступан свим грађанима, тако да су их четворица
домаћина, заправо, закупљивала, не и поседовала. Закупци пашњака били
су по професији месари, одговорни за градско снабдевање месом.

*

Земунски грађани су располагали и одређеним сточним фондом ко-
ји је, као и обрадива земља у њиховом поседу, сведочио о природи „град-
ског“ живота. У попису су грла крупне и ситне стоке појединих домаћин-
ства убележена у неколико пописних рубрика – коњи, волови, краве, те-

¹⁸ Старији пописи су као меру за површину винограда користили *мотику* (7,1 ара), али су касније површине свих типова земљишта исказиване у истој јединици површине – *јутру*, што је случај и са овим пописом (1 јутро = 1.600 клафтера = 0,57ha).

ЗЕМУНСКО СТАНОВНИШТВО ПРЕМА ПОПИСУ ИЗ 1776. ГОДИНЕ

лад, овце, козе и свиње. Приликом пописивања крупне стоке – коња, волова и крава, разликована су грла за домаће потребе и грла за вучу од којих је могао да се остварује додатни приход. Неке од професија (занатлије, трговци и превозници) непосредно су зависиле од крупне стоке за вучу и превоз. Ситнија стока, са изузетком оваца, пописана је у малом броју.

Табела 7: *Сточни фонд у Земуну 1776. године*¹⁹

Коњи		Волови		Краве		Овце		Свиње		Кошнице	
Грла	Власника	Грла	Власника	Грла	Власника	Грла	Власника	Грла	Власника	Број	Власника
1	148	1	16	1	66	30	1	1	1	10	1
2	39	2	32	2	40	50	2	3	2	20	1
3	16	3	16	3	13	60	1	10	1	30	1
4	19	4	12	4	7	100	3	15	1	40	1
5	5	5	1	5	1	150	1			45	1
6	3	6	10	6	2	200	3			60	2
7	4	8	2	8	1	300	2				
8	3	13	1			400	1				
10	1	14	1								
11	1										
13	1										
18	1										
Укуп.											
496	240	279	91	238	130	2240	14	32	5	265	7

Коњи су се налазили у поседу 23,30% свих домаћинстава у насељу. Грла за потребе домаћинстава (379) уписана су код 234 власника, при чему је 148 (61,6%) имало само једног коња. Домаћини који су имали коње припадали су струкама трговаца, занатлија и превозника, у којима је постојала потреба за превозом. Коња за вучу у броју од 117 било је у поседу 41 домаћина. Сваки је имао, у просеку, по 2,78 коња, а карактеристично је да су

¹⁹ У приложеној табели наведене су збирне вредности грла за вучу (*zum Zucht*) и домаће потребе (*zur Hauswirtschaft*).

њихова домаћинства, без изузетка, била земљорадничка, са истовременим поседом великих површина обрадивог земљишта и већим бројем волова. Иако се намеће закључак да су и коњи коришћени за земљорадничке послове, треба имати у виду да су они имали примарно превозну улогу, као и обичај да су за превоз људи и пренос терета изнајмљивани.

Волови су евидентирани у оквиру јединствене рубрике грла за домаће потребе у код 8,83% свих градских домаћинстава. Првенствено су коришћени за обраду земље, док су за превозничке потребе у већој мери служили коњи. Домаћинства која су имала волове била су претежно земљорадничка (са изузетком пивара), а она су осим великим површинама ораница, располагала и већим површинама ливада и другом стоком.

Краве су уписиване у рубрикама за кућне и вучне потребе, а било их је у власништву 12,62% свих домаћинстава. За кућне потребе било их је у поседу 90 домаћинстава, укупно 153 грла. За вучу их је било у поседу 40 домаћинстава, укупно 85 грла. Они који су имали већи броја крва (4-8) најчешће су били земљорадници по професији, али су се међу њима налазили и пивар, пекар, лађар, надничар, што професионалну структуру власника чини мање уједначеном него код власника волова и коња.

Укупно 1,35% домаћинстава у граду имало је стада оваца у свом поседу. Малобројни поседници су снабдевали градско становништво, али и користили тржишне предности положаја Земуна у односу на околину. О томе сведочи чињеница да је број оваца износио 2.240 у насељу, или просечно 160 по власнику. Већина власника уписана је под професијом овчара, али било их је и у другим професијама – рибар, златар, чизмар и пекар. Располагали су већим ливада, до 12 јутара, поред којих су, вероватно, закупљивали и друге површине. Само два домаћинства у насељу су имала козе, једно три, а друго шест. Домаћин са шест коза је у исто време имао и 200 оваца.

Свега пет домаћинстава у граду (0,48%) имало је целокупни фонд од 32 свиње. За чување свиња коришћене су шуме, што је уједно било и једно од основних ограничења за њихов узгој на територији градског атара. Ситна стока, уопште, није пописивана поуздано због могућности да се лако сакрије. Са друге стране, пописом нису обухваћени подаци о обиму транзитне трговине свињама.

Кошнице – 265 комада, убележене су у поседу свега седам домаћинстава (0,67%). Њихови власници су углавном имали мало земље и го-

ЗЕМУНСКО СТАНОВНИШТВО ПРЕМА ПОПИСУ ИЗ 1776. ГОДИНЕ

тово по правилу били без стоке, а просечно су имали по 37,8 кошница. Према свом занимању, пчелари су били надничари, земљорадници и рибари, дакле, економски слабији слој.

*

У опорезовану имовину, поред земље и стоке, убрајали су се и казани за печење ракије код 20 домаћина у насељу (1,94%). У граду је било укупно 43 казана, и то у поседу 12 власника по један, пет власника по два, три власника по три, а само је пивар имао седам казана. По правилу, ови домаћини су имали веома мало земље и били без стоке. У погледу професије, домаћини са казанима су били – четворица трговаца, четворица пецара, тројица крчмара, два надничара, и по један пивар, лађар, православни капелан и једна удовица. Казани су коришћени за сопствену производњу у домаћинствима пивара, крчмара и капелана, док су остала домаћинства, највероватније, приход остваривала изнајмљивањем.

*

Попис из 1776. године пружа ближи увид у структуру новчаних дажбина које су наплаћиване по домаћинствима. Укупни порез се састојао од неколико пореских давања сваког домаћинства – од делатности (*vom Gewerbe*), куће (*vom Haus*), земље (*vom Grund*), имовине (*vom Habschaft*) и главарине од одраслих мушкараца (*Schutz - und Kopfgeld*). У насељу са 1.030 домаћинстава сакупљено је 6.248 форинти и 26 крајцара на име укупног годишњег пореза, што значи да је просечни порески издатак по једном домаћинству износио 6 форинти и 4 крајцаре. Висина новчаних дажбина домаћинстава била је поуздани показатељ њихове имовинске моћи.

Табела 8: *Преглед пореских давања земунских домаћинстава 1776. године*

Порези у оквиру контрибуције	Прикупљено
Порез на професију	1.143 форинти и 18 крајцара
Порез од куће	701 форинти и 25 крајцара
Порез од земљишта	1.872 форинти и 48 крајцара
Порез од (покретне) имовине	440 форинти и 21 крајцара
Главарина	2.090 форинти
Укупни порез	6.248 форинти и 26 крајцара

Међутим, нису сва домаћинства плаћала исте пореске дажбине. Порез на кућу и земљишни посед плаћали су сви кућевласници (871) или

84,56% свих домаћинстава у насељу, док је порез на професију плаћало 309 (30%), порез на покретну имовину 320 (31,06%) од укупног броја домаћинстава. У оквиру група домаћинстава која су плаћала сваку од наведених врсти пореза, просечна пореска сума износила је 4 форинте и 9 крајцара пореза на занимање, 48 крајцара пореза на кућу, 2 форинте и 9 крајцара пореза на земљиште и 1 форинту и 22 крајцаре пореза на покретну имовину. Порез на делатност плаћале су искључиво занатлије, трговци и крчмари, као закупци права на вршење занимања, због чега није убележен код земљорадника, надничара, лађара, шопера или превозника. У оквиру укупног пореза који је једно домаћинство плаћало, порез од куће имао је најмањи удео. Порез на земљу плаћали су сви кућевласници, јер су располагали барем окућницом, а више од половине њих и другим типовима земљишта.

На име главарине, основног пореза који су плаћали сви одрасли и физички способни мушкарци, сакупљена је највећа пореска сума у Земуну. Главарина је утврђена на 2 форинте, изузев у случају мушких житеља који су због инвалидитета плаћали по 1 форинту и Јевреја који су дуговали 4 форинте на име овог пореза. Ослобођени главарине били су мушкарци неспособни и стари за војну службу или припадници неких од социјално (просјаци) или професионално повлашћених група (пандури, свештеници, градски синдик и писар).

Због природе посла или социјалног статуса порез није могао да буде наплаћен, осим код свештеника и градских службеника, ни код 8 пандура, 3 просјака, 3 лица у бекству, 10 одсељених, 6 житеља под ознаком "турских поданика", тј. привремено присутних странаца.

Иако су власти у војним комунитетима остваривале и друге облике прихода (царине, транзитна трговина), њихов основни приход био је заснован на редовним пореским дажбама од основних облика опорезивања куће (11,21% укупног пореза), обрадивог земљишта (29,96%) и одраслих мушких глава (33,45%). Нешто мања сума могла се прикупити од пореза на делатност занатлија и трговаца (18,29%) и од пореза на покретну имовину (7,04%).

*

Током излагања представљена је већина крупнијих проблема за које је извор пописна грађа, као што су појединости у вези са полом и старошћу, верском поделом и пореклом становништва, професијама и условима становања, градским службама и јавним објектима, облицима посуда у зе-

љи и стоци и покретној имовини, као и пореским обавезама грађана. Поред тога, велика концентрација података у попису оставља простора за различите приступе и могућности приликом анализирања. Прегледом добијених резултата стиче се ближи увид у стварне прилике у једној градској средини у другој половини 18. века – на примеру Земуна 1776. године.

Jelena ILIĆ

THE POPULATION OF ZEMUN ACCORDING TO THE 1776 CENSUS

Summary

Tumultuous political and legal circumstances, ending with the acquisition of the 1753 status of favorable autonomy as a military community, as well as excellent natural and geostrategic location, enabled Zemun an intensive demographic and economic development during the period of peace, between 1739 and 1788.

According to the 1776 census, in the city of 958 households — 799 homeowners and 159 renting — there were 3918 people. Favorable circumstances stimulated young, mobile and poor population to largely settle in Zemun. Heads of households aged between 20 and 40 made up 36.86 per cent of all the heads of households, and because of their youth, families had less numerous offspring, participating with 34.1 per cent in the total male population. Overall, approximately 80 per cent of male population of Zemun was under 40.

As demonstrated by the fragment about the origin of Zemun citizens based on surname, most came from some of the nearby settlements of Srem, Serbia, and Banat, mostly from the immediate vicinity of Belgrade. The great circulation of the nearby population is confirmed by the fact that the majority of population (83 per cent) were Orthodox Serbs. Some professions were in the hands of certain religious or ethnic communities. Most of the merchants were Orthodox — Serbs and Tzintzars (64), except three Jews, as well as inn owners who were mostly Orthodox (22), with the exception of two Catholics. Transporters (8) and shedders (8) were Catholic, but non-German, while there were equal numbers of Catholics and Jews among the boilermakers (2 each). All the farmers, without exception, were Serbs (84), and the most numerous artisans (194) and wage workers (267) were of mixed ethnicity.

Family structure could be partially reconstructed based on the data on the size of the household (4.08 members), proportion of the young (around 42.6 per cent under 20), number of joined members (19 sons-in-law, 16 adopted ones, 31 stepsons, 7 protégés, 11 servants, and 129 learners), gender structure (47.16 percent female and 52.83 per cent males), number of widows (115), single men (34), and childless couples (130). With all this, the difference in the structure of the owners' and renters' households was also obvious in the average numbers of their members — 4.3 versus 2.3. Counting numerous joined members and renters' households (159) within the same houses, Zemun houses were insufficiently comfortable (1 to 2 rooms, a kitchen, area for cattle, one in three had cellar, and one in four had a shop).

Entire town organization was based on religious-organizational division. Civil servants — the City (City Council, cops) and the State ones (contumacy, customs, post office) were mostly Catholic of German origin, and in lesser part, Serb Orthodox. There was a City Hall, two Catholic and Orthodox churches, two schools, and three hospitals. Apart from the urban core, fully settled by this time period, during the 1770s the town began to expand beyond the palisades. Even though one could also speak about separate professional class of farmers and cattle owners, the importance of the agricultural activities for town dwellers can be seen in that all the home owners at the same time had at least a minimal plot of land, and that the territory of the Zemun area was mostly used. The average holding had 6.41 acres of agricultural land, 1.22 acres of fields, 0.30 acres of vineyards, or 8.36 acres of total arable land. Majority had middle holdings within their consumer needs, and few who worked in profitable professions invested in land, as the main capital of the time.

When it comes to taxes, and based on which the privileged status of the military community was justified before the military authorities, it is notable that the largest sum of money was gathered from the money with which adults and physically able men bought out their military service (33.45 per cent), then, from the basic tax on property, house, and land (41.18 per cent), and the smallest part from the town professions and real estate (25.33 per cent).